

een titel, er wordt soms vertaald, of gerefereerd aan een meestal anderstalige dichter, de gedichten variëren sterk in lengte, gedichten van pagina's lang volgen op vierregelige. Kranten en opmerkelijk nieuws zijn soms aanleiding tot een gedicht, taalspel is algemeen. En de grondtoon is vaak navrant, Herzberg wenst 'ongemakkelijke' poëzie, niet in de zin dat het moeilijk zou zijn, maar er klinkt een oude droefheid in door, het is vaak *oncomfortabele* poëzie:

Not to translate is the greater art
life on leaves of paper
sea into meaning, stones
into eternity. There is a bottom
to all this, comforting none.

Herzberg schreef een aantal maar niet veel gedichten rechtsreeks in het Engels. Dit is een bijna grammatische tekst *Dwars* in zekere zin ook. In *Strijktlicht* (1971) licht Herzberg dit zelf toe in 'Het kind te dragen' – eigenlijk een mooi opvoedkundig boek samengevat in twee pagina's poëzie:

Maar o het arm kind, het arme kind, wat kan het doen
Klem gezet in een volwassen kuras
Dan uit zijn gevangenis naar buiten turen
Met het oog van een anarchist.

Dit tekent de positie van de dichter, een kind in het kuras van een volwassene dat weinig anders kan doen dan uit zijn gevangenis naar buiten turen met het oog van de anarchist.

Melancholie

Per boot een land verlaten
terwijl de zon op de rotsen schijnt.

Per boot een land verlaten
terwijl de rotsen in de regen liggen.

(Deze behoorde tot de lievelingsgedichten van Chris van Geel.) En een structurele ontheemdheid: 'Het ruikt naar hooi, maar hooi/ waar ik geen koe voor ben' (uit 'Toerist', *Botshol*, 1980) en vergeefsheid: 'wij zijn tomatenbloemen/ in ons knoopsgat en worden later nooit tomaat.' Tomaat en koe als dagelijks voertuigen voor schurende, oncomfortabele, dwarse ontheemde gedichten, maar wel allemaal met een meeslepende geestigheid, een bijzonder

goed oog voor detail en een oor voor ritme en taal.

TUSSEN MENSEN EN ALLEEN ZIJN 'Deze regels lezen/ nu al vreemden' schrijft Herzberg in *Bijvangst* (1999), dit is de typische stellingname van de dichter die Herzberg is, op het snijvlak van de hierboven genoemde wereldontwikkende aspecten in haar poëzie, naast haar grote capaciteit heel *catchy* heeft, de inhoud van een soms bijna gedeprimeerd gedicht zo mooi en volmaakt van vorm gepolijst afleveren dat de zwaarte ervan *haast* niet meer voelbaar is, maar daardoor eigenlijk nog beter werkt.

Lopen is op voeten balanceren,
op straat zie ik de warme wezens
die ook de onbegrijpelijke moed
hebben gehad om op te staan
in plaats van niet.

Het gaat in dit oeuvre om de worsteling met het 'vers-achtige, het zachte, waarnaar ik streef en dat ik haat.' Deze dubbelheid is kenmerkend: geven en terugnemen, tonen en afdekken, lachen en de kaken weer op elkaar.

LIEFDESIEDJES, KLAAGLIEDJES Zoals 'liedjes' een terugkerend genre zijn in dit werk, zo is Israël een van de weinig regelmatig terugkerende heldere thema's, in de zin van reizen naar, en verwijzingen naar, maar ook in samenhang met de dichotomie geven/nemen die hiervoor beschreven is, wordt er aan de oorlog gerefereerd, maar er wordt niet al teveel over gesproken. Het zwijgen dat Herzberg met name in haar beroemde toneelstuk *Leedvermaak* in zijn zwaarte luchthartig behandelt. In 1971 verscheen een bundeling bewerkingen van het Oudtestamentische Hooglied waarvoor Herzberg ook de Hebreeuwse brontekst bestudeert, naast heel veel andere vertalingen. In 2016 wordt het boek voor de 18e keer herdrukt. Het is dan ook een prachtige tekst waarin liefde, gemis, erotiek en vrolijkheid om voorrang smeken. 'Plezier heeft de vorm/ van jouw lichaam gekregen.'

Toen stak mijn vriend zijn hand door de deur
mijn binnenste kreeg opeens een kleur
ik ben toen opgestaan
om mijn liefste binnen te laten.
Ik trilde van het willen
het was of de slot van de deur
in mijn hand smolt tot een geur.

In een kenmerkende beheerstheid, met een wat schrijnende ondertoon toch vooral lichte noten aanslaan, dat is geloof ik de kracht van Herzberg in deze reeks, maar bij uitbreiding van al haar poëzie. Een meeslepende originaliteit met de mogelijkheid heel vederachtig te zijn, toch zoekend naar ingetogenheid, de droefheid daarmee laconiek tegemoet tredend – dat is de indruk die lezing van dit oeuvre brengt.

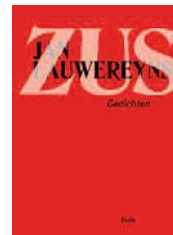
Herman van Veens keuze ligt dan voor de hand, Kazuo Ishiguro heeft goed gevoeld wat de uitleg van Herzberg voor zijn eigen werk kon betekenen. En de jury van de Prijs der Nederlandse Letteren zegt het zo: 'Herzbergs poëzie is hartverscheurend eenvoudig en juist daardoor complex. Haar precieze observaties uit het dagelijks leven leggen iets essentieels van het menselijk verkeer bloot. Haar taal nadert de muziek.'

Daar zou je dan nog 'laconiek droefig' aan kunnen toevoegen:

'maar toch is hij het die in het boek
waarin ze samen kijken, de bladzijden omslaat.'

Menno Hartman is uitgever bij Van Oorschot en oprichter van recensiesite Literair Nederland.

Judith Herzberg *Het maken van gedichten* en het praten daarover, Bzzt6h, 1980.
Judith Herzberg en Chr. J. van Geel *Brieven 1962-1974*. De Parelduikerreeks. Bas Lubberhuizen, 2018. Bezorgd en van aantekeningen voorzien door Marsha Keja.

Jan Lauwereyns
Zus

Polis, 2018
62 pagina's, € 19,99

'Ik kijk met verstomming en zeg, dit werkt'

Zoals de jury van de VSB Poëzieprijs in 2012 al opmerkte, wordt het werk van Jan Lauwereyns gekenmerkt door de combinatie van wetenschap en poëzie. Ook in *Zus* brengt hij uitersten bij elkaar: 'stoffelijk dit/ geestelijk dat'. Beter nog is het te stellen dat Lauwereyns in zijn nieuwste dichtbundel het denken in onderscheid en tegenstelling problematiseert:

laten we vooral die platonische instincten
achterwege

We moeten ons niet in de weg laten zitten door het platonische onderscheid tussen het eeuwige concept en de materiële afspiegeling, wanneer in het eerste gedicht zagezeggd een nieuw symbool wordt geïntroduceerd. Dit symbool, het hart, vormt een thematisch uitgangspunt in *Zus*, en is illustratief voor hoe Lauwereyns het letterlijke en het figuurlijke met elkaar verweeft.

Niet alleen zijn de afdelingen van de bundel vernoemd naar de wetenschappelijke namen van onderdelen van het hart, ook stilistisch maakt de bundel gebruik van ingrepen die doen denken aan de manier waarop het hart een menselijk lichaam

aandrijft. Zo valt op dat bepaalde motieven zich voortdurend herhalen, zij het telkens in een iets andere vorm – vergelijkbaar met hoe bloed door het lichaam wordt gepompt.

Neem alleen al het titelwoord. *Zus* is soms een personage, hoewel daadwerkelijke familiebanden onduidelijk blijven. Dan weer verwijst 'zus' naar de tegenhanger van 'zo', en is het woord te lezen in gedichten waarin eerdergenoemde tegenstellingen ter discussie worden gesteld.

Dat maakt *Zus* wederom tot een strak gecomponeerde, zij het soms afstandelijke bundel. Toegepaste vaktermen worden zelden verklaard, en het woordgebruik is sober, bijna kaal, maar altijd multi-interpretabel. Lauwereyns weet echter op de juiste momenten de afstandelijkheid op te heffen, en stelt je zo in staat om je deze poëzie eigen te maken: om haar te herkennen als je eigen lichaam.

zie je je longen en nieren en pancreas je hele lichaam
alles binnenstebuiten ja

ELSKE JACOBS

Voorheen hoofdredacteur van *Passionate Platform*, tegenwoordig redacteur bij *De Optimist* en organisator van Frontaal Podium.

Leo Hermens
DE ZOETE VERSIE

Atlas Contact, 2018
64 pagina's, € 21,99

Bemoedigingen

Leo Hermens laat zijn derde bundel, opvolger van *Totzoverdetover* (2005) en *radio waterval* (2012), voorafgaan door een advies van een Perzische geneesheer uit de negende eeuw: 'probeer hun gemoed op te beuren/ met welkome woorden en aangenaam gezelschap,/ geef ze zoetgeurende parfum en bloemen'. Dit advies, bedoeld om het herstel van zieken te bevorderen, neemt de dichter enthousiast ter harte: *De zoete versie* leest als een balsem van papier, een welkome woordenpleister op de wonden die het leven in ieder van ons slaat. Dit klinkt misschien te veel alsof de bundel grossiert in troost, maar eerder dan ze te troosten, is Hermens erop uit zijn lezers op te beuren. Vooral door haast tot in het absurde te benadrukken: 'Je kunt het leven zo begrijpen dat het mooi is'.

Dit is iets anders dan het door Martinus Nijhoff aan het begin van zijn *Awater* gehekelde 'puinhopen zien en zingen van mooi weer'. Hermens heeft wel degelijk oog én woorden voor de rottigheid die ons omringt, ook de martelaar met bomgordel, de getergde nieuwslezer en de gefrustreerde wegge-

bruiker vinden een huis in zijn gedichten. Het betekent alleen dat Hermens tamelijk halsstarrig weigert zich te laten ontmoedigen. Mild en monter blijft hij de mensen om zich heen bezien, en hij laat nauwelijks een gelegenheid schieten om ze een bemoediging toe te voegen. Het lijkt, vooral door het consequent volhouden van deze mentale/poëtische gesteldheid, gaandeweg steeds meer op een bewuste stellingname: natuurlijk, het is niet moeilijk om redenen te vinden om uit het veld geslagen te raken, maar je kunt er ook voor kiezen overeind te blijven staan, of snel overeind te krabbelen. Dat vergt naast optimisme ook moed. En een opbeurend woord hier en daar. Dat kunnen we eigenlijk altijd wel gebruiken, en misschien in het huidige tijdsgezicht nog wel wat extra.

Daarom voeg ik aan de oude Midden-Oosterse medische wijsheid graag toe: een zoete versie *a day keeps the doctor away!*

THOMAS MÖHLMANN

Redacteur van *Awater*. Hij publiceerde vier dichtbundels en stelde twaalf poëziebloemlezingen samen.